

– Kitap Tanıtımı –

İ'lâmü'l-Muvakkı'în 'an Rabbi'l-Âlemîn

İbn Kayyim el-Cevziyye, İ'lâmü'l-Muvakkı'în 'an Rabbi'l-Âlemîn,
Tercüme; Pehlül Düzenli, Pınar Yayınları, I-IV, İstanbul 2013, 1768 sayfa.

Ahmet EKİNCİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi
ahmedekinci@hotmail.com

İbn Kayyim el-Cevziyye (v. 751/1350)

7 Safer 691 (29 Ocak 1292) tarihinde muhtemelen Dımaşk'ta doğdu. Babası Ebu Bekir, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzi'nin oğlu Ebu Muhammed Muh-yiddin Yusuf tarafından Dımaşk'ta yaptırılmış olan Cevziyye Medresesi'nin kayyımı olduğu için kendisi İbn Kayyim el-Cevziyye diye tanınmıştır.

Mecdüddin İsmail b. Muhammed el-Harrânî ile Takıyyüddîn İbn Tey-miyye (v. 728/1328)'den fıkıh okudu. Fıkıhta asıl hocası İbn Teymiyye olup onun birçok eserini bizzat kendisinden okuma imkânı buldu. Hatta İbn Kay-yim'in ilmi birikim ve şöhretini, büyük ölçüde İbn Teymiyye'ye borçlu olduğu söylenebilir. İbn Hacer, İbn Kayyim'in hiçbir hususta hocasının görüşlerinin dışına çıkmayacak kadar ona bağlılık gösterdiğini ve esasen İbn Teymiyye'nin kitaplarını tehzib edenin ve ilmini yayanın da İbn Kayyim olduğunu belirtir.

İbn Kayyim, salt bir taklitçi olmayıp delile göre davranmayı ilke edin-mekle birlikte hocası gibi genelde Hanbeli mezhebinin usul anlayışı çerçeve-sinde hareket etmiş; özel olarak da İbn Teymiyye'nin görüşleri doğrultusun-da tavır almıştır. Bazıları İbn Kayyim'in mutlak müçtehit, bazıları da mezhep-te müçtehit olduğunu belirtmişlerdir.

Yemin kastıyla talakın boşanma sonucunu doğurmaması, bir lafızda üç talakın tek talak kabul edilmesi, herhangi bir kabrin özel bir amaçla ziyaretinin caiz olmayışı gibi fikhî görüşlerinden dolayı İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'e şiddetli tenkitler yöneltilmesinin arka planında, bu konudaki görüşlerinin genel çizgiden farklı olmasından ziyade bu iki âlimin özellikle Eş'ârilik karşısındaki tutumları ve felsefi tasavvufa karşı tavırları yatmaktadır. İbn Kayyim, son dönemlerde de Zahid Kevseri'nin aşırı sayılabilecek eleştirilerine hedef olmuştur. Birçok eserinde hem İbn Teymiyye'yi hem de İbn Kayyim'i tenkit eden Kevseri, İbn Kayyim'i bütün görüşlerinde kendi ilmi şahsiyetini oluşturmaksızın hocasının fikirlerini tekrarlayan ve adeta onun gölgesi ve kopyası olan bir kişi olarak değerlendirmektedir.

Eserlerinde mezhep imamlarından, özellikle İmam Şafii ve İmam Ahmed'den sıkça nakilde bulunan İbn Kayyim mezhep imamlarıyla değil bunların müntesipleriyle uğraşır ve İbn Hazm'ın yaptığı gibi bütün amacı, mezhep imamlarının kişiliklerini ve ilmi ehliyetlerini eleştirmek olmayıp mezhepleri taklide az da olsa engel olmaktır.

İbnü'l-Cevzî (v. 597/1201), daha kalıcı olduğu düşüncesiyle telifi öğretime tercih ederken İbn Kayyim ikisini bir arada yürütmeye çalışmıştır. Herhangi bir ilimde otorite sayılmasa da kelim, tefsir, hadis, fıkıh ve usûl-i fıkıhta derinleşmiş olduğu belirtilen İbn Kayyim'in kaynaklarda 100'e yakın eserinin adı geçmekte olup bunların önemli bir kısmı, gerek onun ilginç kişiliği gerekse Hanbeli mezhebinin tarihi birikimini gün ışığına çıkarma yönünde çağımızdaki bazı resmi politikalar ve finans desteği sayesinde neşredilme imkânı bulmuştur. Geri kalan eserlerinin çok azının yazma nüshası mevcut olup büyük çoğunluğu ise sadece ismen bilinebilmektedir.

Kur'an ve Sünnet'e yaklaşım konusunda İbn Teymiyye'den büyük ölçüde etkilenen İbn Kayyim, ölümüne kadar yoğun bir tempo içinde çalışmıştır. Yüzlerce öğrenci ve her biri konusunda kıymetli onlarca önemli eser bırakmıştır. Hicrî 751 yılında Recep ayında bir Perşembe gecesi vefat etmiştir.¹

İ'lâmü'l-Muvakkı'în 'an Rabbi'l-Âlemîn

Bu eser İbn Kayyim ve selefi fıkıh düşüncesinin en güzel örneklerinden birini teşkil eder. Müellifin fikhî anlayışının en net biçimde gözlemlenebileceği bir kitap olup aynı zamanda İslam hukuk düşüncesini Selefi bir yaklaşımla ele aldığı eserdir.

¹ Daha geniş bilgi için bkz. Apaydın, Yunus, "İbn Kayyim el-Cevziyye", *DİA*, İstanbul 1999, XX, 109-123.

Çağdaş yazarların büyük bir kısmı kitabın adını “*İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn*”, bazısı da “*A'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn*” şeklinde okur. Eserde fetvanın mahiyetine dair birçok defa tekrarlanan “*etteblîğ anillâh ve rasûlih*” ve “*el-fehm anillâh ve rasûlih*” gibi ifadeler, adının “*İ'lâm*” olarak okunmasının mümkün olduğunu gösterirken; yine kitabın muhtevasının Allah ve Resulü'nden bildirimde bulunacaklar, onlar adına söz söyleyecek kişilerin özellik ve niteliklerine dair olması ve bilhassa selef âlimlerinin görüşlerine yer verilmesi de “*A'lâm*” şeklindeki okuyuşa imkân vermektedir. Özellikle Suriye bölgesinde fetvanın genelde “*et-tevkî' anillâh*” olarak tanımlandığı dikkate alınırsa “*muvakkî'*” sözünün müftü yerine kullanıldığı söylenebilir. Bu durumda birinci görüşe göre anlam “*müftülerin Allah adına bildirimde bulunması*”, ikinci okuyuşa göre de “*Allah adına fetva verenlerin özellikleri*” veya “*Allah adına fetva verenlerin ileri gelenleri*” olur.²

İ'lâm, müftülere yönelik hazırlanmış bir eserdir. Bu eserde fetva ve fetva usulü müftü ve müftüler hakkında detaylı bilgiler verildikten sonra uygulama veya fakihler arasında problemlili olan konular hakkında etraflıca bilgiler verilerek, tenkit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Fetvanın şartları ve mahiyeti hakkında bilgiler verilerek tevlin zararlarından söz edilmiş; aynı zamanda İslam fıkhnın çeşitli konuları derinliğine tahlil edilmiştir. Mezhepler arası mukayese yapılarak kimi fetvaların hukukî, sosyal ve hatta siyasal sonuçları üzerinde durulmuş ve bu hususlarda tenkit ve teklifler yapılmıştır. Eser fıkıh ve fetva tarihi yanı sıra kültür tarihi açısından da ayrı bir öneme sahiptir.

Kitabında genel olarak müftüleri mezhep imamlarına bağımlı olmaktan kurtulup Kitap ve Sünnet'e tabi olmaya çağırın müellifin genelde Hanbelî özelde ise İbn Teymiyye'ye bağımlılık derecesinde ilgi göstermesi ve onun görüşlerini savunması, çağrısı aksine bir görünüm arz etse de hakikatte imamın eleştirdiği delilsiz üstün körü taklittir.

Kitap, sistematik bütünlük ve mantikî tutarlılık açısından tenkide açık bir görünüm arz etmekte, bu da eserin belli bir süre içinde yazılmayıp âdeta değişik zamanlarda kaleme alınan parçaların birleştirilmesiyle meydana gelmiş bir derleme olduğu izlenimini vermektedir. Bu durum biraz da kitabın istitradi (sırası gelmişken söylenen söz) usulle yazılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

² Eserin ismine dair değerlendirme için bkz. Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, *İbn Kayyim el-Cevziyye*, Riyad 1416, s. 209-217.

Kitabın muhakkiki Beşîr Muhammed Uyûn'un, "*İbn Kayyim'in bu eseri İslam Hukuk Metodolojisi (Usulü Fıkıh) ilminin temel kaynaklarından. Müellif bu eserinde mütekellim ve fukahâ metodunu birleştirmiştir*" iddiasının aksine kitap, belirgin bir şekilde re'y ve ictihad karşısında muhafazakâr davranıp nassı aşmamaya itina gösteren Hanbelî usul anlayışını, bu mezhebin tatbikatından ve özellikle Ahmed b. Hanbel'in fetvalarından birçok örnekle destekleyerek takdim etmesi bakımından genel hatlarıyla Hanbeli mezhebinin usuldeki temayülünü temsil etmekle birlikte, teknik anlamda bir Hanbeli fıkıh usulü kitabı olduğunu söylemek zordur. Nitekim usul kitaplarında yer alması beklenen bazı konulara yer verilmediği gibi ilgili literatürde görülmesi pek muhtemel olmayan rüya tabiri, sıfat meselesi, kader meselesi, kabir ahvali gibi bahislerin eserde yer alması da bu kanaati doğrulamaktadır. Kitabın, fetva adabına dair bir eser olduğu görüşü de isabetli değildir. Eserin "mezhepler üstü" yada "selefi metodoloji" veya "selefi metodolojinin esasları" üzerinde duran bir eser olarak değerlendirilmesi daha uygundur.

İbn Kayyim, eserin başında ashâb tabakasından itibaren fikhî bilgisiyle öne çıkan isimlere İslam coğrafyası bağlamında temas eder ve müçtehit imamlardan mezheplerin oluşumuna kadarki süreci genel hatlarıyla işler. Eserde en uzun ve en dikkat çekici bölümlerden biri de yargı ve şahitlik hukuku konularındaki ilk ve en önemli yazılı belge kabul edilen Hz. Ömer'in (v. 23/644) Ebû Musa el-Eşâri'ye (v. 42/662-663) yazdığı mektubun uzunca tahlil edildiği kısımdır. Bu kısımda mezkûr mektup cümle cümle ele alınarak şerh edilmiştir.

İbn Kayyim, eserinde kıyas konusuna geniş yer vermektedir. Kıyas-nass ilişkisi ve nasların kıyasa uygunluğu tezini temellendirmeye gayret etmiştir. Kıyasın zaruret durumuna hasredilmesini gerekçelendirme sadedinde Selefin fetva vermekten kaçınmasına dair örnekler verip ifta ve kaza arasındaki farklara temas eder ve re'y konusunda geniş açıklamalar yapar. Bu bağlamda "lafızcılar" diye nitelendirdiği zahirilerle "anlamcılar" diye nitelendirdiği ehl-i re'ye eleştiriler yöneltir. Eserde, hileler meselesine "hulle" bağlamında oldukça fazla yer ayırdığı ve bu çerçevede hülleli savunulara yer yer polemik üslûbuyla oldukça sert tenkitler yönelttiği görülmektedir.

Kıyas, hikmetler, üç talak, hulle ve hac üzerinde hassasiyetle durulan diğer önemli konulardandır. Selefi eserler ve sahabe fetvalarıyla fetva vermenin caizliği konusuna temas eder. Kitabını eserin en uzun başlıklarından biri olan Hz. Peygamberin fetvaları hakkındaki rivayetlerle bitirir.

İslam hukuk düşüncesi bağlamında *İ'lâmü'l-Muvakkı'in*'in hakkında sarfedilen cümleler; *İ'lâm*, hukuk düşüncesini geliştiren, içtihat ruhunu besleyen, görüş ufkunu genişleten eserlerden birisidir. Usulü fıkıh dalında bir-

çok eser verilmiştir. Bunlar içerisinde Şafii'nin *er-Risâle'si* Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ'sı*, Sadru'sş-şerîa'nın *et-Tavzîh'i*, Şâtibî'nin *el-Muvâfakât'ı*, Şevkânî'nin *İrşâdü'l-fuhûl'ü* ile İbn Kayyim'in *İ'lâmü'l-Muvakkî'nin* binanın temel taşları mesabesinde eserlerdir. İslamî ilimlerde ve özellikle Fıkıh usûlü'nde derinleşmek isteyenlerin bu kitaplardan müstağni kalmaları düşünülemez.³

Tercümesi

Eserin daha önce birkaç baskısı yapılmış olmakla birlikte, tercümede esas alınan Beşir Muhammed Uyûn tarafından yapılan (Dîmeşk 2000) tahkikli baskısıdır. Bazı durumlarda da Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl-i Selmân (Riyad 1423) neşrine de başvurulmuştur. Okuyucunun konu hakkında farklı görüşlere vakıf olmasına yardımcı olmak amacıyla İbn Kayyim'in adıyla özdeşleşmiş tartışmalı konulara, değerlendirmelere ve çalışmalara dipnotlarda işaret edilmiştir. Editör, açıklamasını gerekli gördüğü kavramları ve fikhî istilahları dipnotta açıklayıp o kavramla ilgili DîA maddesi veya konuyla alakalı yazılmış bir eseri kaynak olarak göstermiştir. Bazen de İbn Kayyim'in Hanefilere atfetmiş olduğu görüşün yanlış olduğunu göstermek için dipnotta Hanefilerin benimsediği görüşü vermiştir.⁴

Okuduğumuz kadarıyla aşağıda belirtilen hususların telafi edilmesiyle tercümenin daha iyi olacağı kanaatindeyiz.

1- Kitapta darb-ı mesel mahiyetinde veya kinayeli sözlerin dipnotta açıklanması, anlatılmak istenen mananın anlaşılması bakımından faydalı olacaktır. Örneğin; Hanımına “sen bana haramsın” diyen kimse hakkında mezhep imamlarının görüşlerini sıralarken, bu konu hakkında Humejd'in “*Allahu Teâlâ “bir işi bitirdiğin zaman diğerine koyul. Ancak rabbine yönel ve yalvar buyurdu”, Şa'bî'nin “Bu bana ayakkabılarımdan daha rahat gelir”, Mesrûk'un “Hanımım mı yoksa bir tabak tirit yemeği mi bana haram olmuş, aldırımam”* sözleri örnek verilebilir.⁵

2- Tercümenin bazı yerlerinde devrik cümle içeren cümle kalıpları kullanılmıştır. Kimi yerde tercüme akıcılığını kaybetmiş, tercümenin kısa kısa cümlelerle yapılması bağlamın kopmasına ve anlamın zorlaşmasına sebep olmuştur.

³ Bkz., Hayrettin Karaman, *el-Muvâfakât* tercümesinin takdimi.

⁴ Tercüme, 1/306.

⁵ *İ'lâmü'l-Muvakkî'nin*, III/92.

3- Bazı kavramların lügavi anlamlarıyla tercüme edilmesi sebebiyle, o kavramla ifade edilmek istenen asıl mana tercümeyle yansıtılamamıştır. Örneğin; اصحاب kelimesinin “arkadaş” şeklinde tercüme edilmesi, mezhep imamının dizi dibinde yetişmiş öğrencileri ifade etmemektedir.

4- Tercümede birçok yerde lügat manasına bağlı kalındığından o kelimenin Türkçe’deki kullanımı yansıtılamamış bilakis kelimenin lügat manası verilmek suretiyle Türkçeye aktarılmıştır.

5- Çok olmamakla birlikte yazım hataları da kimi yerlerde tercümeyle olumsuz etkilemiştir.

6- Kimi yerde Arapça metnin yanlış okunması ve algılanmasından dolayı cümlelerin manasını bozacak veya daraltacak şekilde tercüme yapılmıştır.

Tercümede Düzeltilmesi Gereken Bazı Örnekler

فهذا تأخير لمصلحة المحدود فتأخيره لمصلحة الإسلام أولى⁶

“Bu sınırlı bir maslahat için yapılmış bir geciktirmedir. Böyle bir geciktirmeyi İslam’ın maslahatı için uygulamak ise daha önceliklidir.”⁷

Mütercim لمصلحة المحدود ibaresini sıfat mevsuf şeklinde algıladığından “sınırlı maslahat” olarak tercüme etmiştir. Cümle yapısı لمصلحة محدودة şeklinde olsaydı doğru bir tercüme olacaktı. Fakat buradaki ibare mudâf ve mudâfün ileyh tamlaması olduğundan, bağlamına uygun doğru tercüme: “Bu had cezası uygulanacak şahıs için yapılmış bir geciktirmedir. Böyle bir geciktirmeyi İslam’ın maslahatı için uygulamak ise daha önceliklidir” şeklinde yapılmalıdır. Cümlelerin devamında “İslam’ın maslahatı” cümlesi de önerdiğimiz tercümeyle teyit etmektedir.

فاجتمع ثلاثة عند رسول الله ص - الذي وقع عليها والذي أغانها والمرأة فقال أما أنت فقد غفر لك وقال للذي أغانها قولا حسنا⁸

“Bu durumda Resûl-i Ekrem’in yanında üç kişi toplanmış oldu: Kadına tecavüz eden, (kadına) yardım eden ve kadın. Hz. Peygamber, “Sen affedildin” diyerek yardım eden kişiye övgü dolu sözler söyledi.”⁹

Mütercim metni أما أنت فقد غُفِرَ لَكَ müzekker sıgasıyla okuduğu için manayı bu şekilde verip ondan sonraki cümleyi de devamı şeklinde tercüme

⁶ İ'lâmü'l-Muvakkı'în, IV/345.

⁷ Tercüme, 3/32.

⁸ İ'lâmü'l-Muvakkı'în, 4/347.

⁹ Tercüme, 3/34.

etmiştir. Fakat burada üç kişi olduğundan bu ibare *أَمَا أَنْتَ فَقَدْ غُفِرَ لَكَ* şeklinde müennes sığasıyla okunup “Hz. Peygamber kadına *sen affedildin dedi. Yardım eden kişiye övgü dolu sözler söyledi...*” şeklinde olması gerekir.

ولهذا لم يأذن في الإنكار على الأمراء باليد لما يترتب عليه من وقوع ما هو أعظم منه كما وجد سواء¹⁰

“Bundan dolayı Resûl-i Ekrem idarecilere silahla mukabelede bulunmaya izin vermemiştir. Çünkü böyle bir davranış daha büyük fitnelere sebep olacağından, öncekisiyle eşit bir kötülük olmuş olacaktır.”¹¹

Mütercim *وهذا لم يأذن في الإنكار على الأمراء باليد لما يترتب عليه من وقوع ما هو أعظم منه كما وجد سواء* cümlesini “öncekisiyle eşit bir kötülük” şeklinde tercüme etmiştir. Fakat tercümenin, “ona eşdeğer veya ondan daha büyük bir kötülük” şeklinde yapılması daha doğru olacaktır. Çünkü kendisinden daha büyük olan bir fitnenin kendisinden daha hafif olan şeye eş değer olması düşünülemez. Kanaatimizce “Çünkü böyle bir davranış öncekiyle eşdeğer veya daha büyük fitnelere sebep olacaktır” şeklinde tercüme daha doğru olacaktır.

İslam fıkıhı bağlamında çok önemli bir yere sahip olan bu eserin Türkçeye kazandırılması ilim adına atılmış büyük bir adımdır. Bu sayede Arapça bilmeyenlerin de bu değerli eserden istifade etmeleri mümkün olmuştur. Bu kitabı başarılı bir şekilde tercüme eden Dr. Pehlül Düzenli’yi canı gönülden tebrik ediyor, bu bağlamda kendisinden daha nice çalışmalarını bekliyoruz. Sahasında erişilmez bir seviyeyi temsil eden bu eserin tercüme ve neşri için elinden geleni geri koymayan yayıncılara da teşekkür ediyorum.

¹⁰ *İ’lâmü’l-Muvakkı’in*, 4/339.

¹¹ Tercüme, 3/30.